

*Іванків О.Я.,**к.е.н, старший викладач кафедри економіки та безпеки підприємства,**Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

СУТНІСТЬ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено поняття системи економічної безпеки підприємства, проаналізовано основні її складові. Запропоновано шляхи зменшення загроз системі економічної безпеки підприємств України в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: безпека, економічна безпека підприємства, ризики, загрози, євроінтеграція.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання особливо гостро стоїть питання обґрунтування захисту економічних інтересів українських підприємств, а також прийнятих рішень, які пов'язані із їх фінансово-господарською діяльністю. Підприємства України змушені адаптуватися до умов нестабільності, зростання рівня конкуренції та шукати адекватні рішення найскладніших проблем і шляхів зниження загроз своїй діяльності. Катастрофічне старіння матеріально-технічної бази і технологій виробництва, розрив господарських зв'язків із деякими країнами поставили завдання виживання перед переважною більшістю українських підприємств. На жаль, сучасні наукові економічні дослідження не дають цілісного уявлення про безпечний розвиток бізнесу. Зокрема, практично відсутнє уявлення про характер функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції та глобалізації бізнесу в цілому, тому систематизація знань в цьому напрямку дозволить визначити комплексні економічні протиріччя процесу забезпечення економічної безпеки підприємства та шляхи їх вирішення, а отримані результати використовувати в теорії та практиці діяльності щодо нівелювання зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства. В даний час проблема забезпечення економічної безпеки підприємства виходить на передній план, оскільки від її вирішення залежить економічне зростання підприємства. Тому нормальне функціонування підприємств в сучасних умовах господарювання вимагає все кращого підходу в управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомою теоретико-методологічною базою дослідження системи економічної безпеки держави є праці таких вчених, як П. Друкер, К. Макконнелл, П. Самуельсон, А. Сміт, Й. Шумпетер та ін. Система економічної безпеки досліджується у працях таких вітчизняних науковців, як В. Андрійчук, О. Барановський, А. Гальчинський, Т. Клебанова, О. Малиновська, А. Мокій, В. Мунтян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, попри вагомий доробок названих вчених, існує об'єктивна необхідність глибшого дослідження сутності системи економічної безпеки підприємств України, а також дослідження умов зменшення загроз діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграційних процесів.

Мета статті полягає у дослідженні системи економічної безпеки підприємств України та пошуку шляхів зниження загроз їх діяльності в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. При дослідженні поняття «економічна безпека» на сьогоднішній день базовою є категорія «національна безпека» (введення цього терміну в нормативний обіг датується 1934 р. і пов'язане із прийняттям у США закону «Про національну безпеку»), а більш глибоко – безпека в цілому. Дані поняття мають конкретно-історичний зміст і тісно взаємопов'язані із усіма елементами системи взаємодії «особистість – суспільство – держава».

На основі сучасної концепції безпеки в науковій літературі пропонується наступне визначення: «Безпека – це відсутність загрози, збереженість, надійність, тобто відсутність будь-яких загроз особі, суспільству, державі» [1, с. 8]. Безпека – це стан відсутності небезпеки – одна з найважливіших потреб суб'єктів [2]. Ця, не тільки загальнонаукова, але й цілком конкретна, ясна та чітка філософська категорія, не є чимось предметним, матеріальним, проте служить абстрактною формою вираження життєздатності та життєстійкості конкретних суб'єктів (об'єктів), їх відношення до внутрішнього та зовнішнього середовища.

Категорія економічної безпеки розглядається із різних позицій. Філософи, правознавці, економісти, політики і вчені – представники конкретної галузі знань – по-різному трактують багатогранне поняття «безпеки», намагаючись пристосувати його до своєї сфери діяльності. У психологічному плані – це відчуття, сприйняття і переживання потреби в захисті життєвих інтересів суб'єкта; в юридичному – система встановлених законом правових гарантій захищеності, забезпечення нормальної життєдіяльності, прав і свобод особистості або суспільства; у філософсько-соціологічному – стан розвитку й умови життєдіяльності суб'єкта (об'єкта), його структур, коли забезпечується збереження їх якісної визначеності, оптимальне співвідношення свободи і необхідності.

Підходи до визначення поняття безпеки ґрунтуються на трактуванні безпеки як здатності протистояти деструктивному впливу або як відсутність загроз цінностям та інтересам, які підлягають захисту.

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки», основними об'єктами забезпечення безпеки є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність [3]. Для держави головне – захист інтересів окремих осіб, громадських та національних інтересів. Проте, зрозуміло, це є далеко не повний перелік об'єктів забезпечення безпеки. До таких також можемо віднести підприємства, галузі, тери-

торії (регіони), що виступають як відносно самостійні одиниці господарської діяльності [4].

Найважливіші напрямки державної політики України з питань забезпечення безпеки сформульовані в Законі України «Про основи національної безпеки» [3]. Економічна безпека є складовою частиною національної безпеки, її фундаментом та матеріальною основою. Вона органічно вписується в систему національної безпеки разом із такими її складовими, як забезпечення надійної обороноздатності країни, підтримка соціального миру в суспільстві, захист від екологічних лих тощо. Не може бути воєнної безпеки при слабкій економіці, а ефективна економіка неможлива в умовах соціальних конфліктів. В економічній літературі існує декілька підходів до поняття економічної безпеки.

Економічна безпека підприємства розглядається в науковій літературі як якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності конкретного підприємства, галузі, населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію регіональних і державних інтересів. У країнах Західної Європи термін «економічна безпека» з'явився у 70-х роках і спрощено трактувався «як економічний метод забезпечення національної безпеки». Сьогодні поняття економічної безпеки держави визначають як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку та удосконалення структури економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Відповідно, пріоритетами в зміцненні безпеки країн Західної Європи виступають благополуччя, захищеність громадянина і т. ін. [5, с. 12].

Е.А. Олейников розуміє економічну безпеку як «такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [6].

В.К. Сенчагов трактує поняття економічної безпеки не лише як захищеність національних інтересів, а й як «готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства» [7].

Л.П. Гончаренко вважає економічну безпеку підприємства станом, при якому забезпечується збереження та ефективне використання наявного капіталу, стабільне зростання, високий рівень якості управління, безперервне оновлення технологій та інформаційної бази [8].

Є.Н. Барікаєв розмежовує поняття «економічна безпека підприємства» та «безпека функціонування підприємства». У першому випадку предметом дослідження є зовнішні та внутрішні економічні загрози конкретному господарюючому суб'єкту, способи та механізми їх запобігання. У другому випадку предметом дослідження стають об'єкти загроз на підприємстві: персонал, матеріальні цінності, інформаційні ресурси та сама діяльність підприємства в цілому. Таким чином, економічна безпека є складовою безпеки функціонування підприємства.

Більшість авторів економічну безпеку підприємства трактують як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, при яких забезпечується надійний захист його економічних інтересів від усіх можливих видів загроз, стабільність функціонування та сталий розвиток. В розумінні сутності економічної безпеки

підприємства ми погодимося із Б.В. Губіним та його співавторами, які вважають, що «економічна безпека підприємства – це забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів підприємства з метою запобігання загроз та створення умов для стабільного функціонування підприємства» [5].

У цілому можна виділити два підходи авторів до визначення безпеки. Перший підхід базується на використанні поняття загрози. Другий підхід, уникаючи вживання поняття загрози у визначенні безпеки, базується на економічних поняттях досягнення мети, функціонування підприємства. Існують такі визначення, що об'єднують або змішують обидва підходи. Таким чином, заданий критерій успішного забезпечення безпеки об'єкта – це досягнення об'єктом мети. Обраний він не випадково, адже будь-яке підприємство створюється для досягнення певних цілей. Які будуть у нього організаційна структура, штатний розпис, чисельність персоналу, організація бізнес-процесів – є не настільки важливим. Головним є досягнення поставленої мети. Отримання прибутку, випуск певного обсягу продукції, обслуговування іншого підприємства, займання перспективної ніші на ринку, нехай навіть при роботі в збиток, – це досить різні цілі.

Також фактично визначений і шлях, спосіб досягнення стану економічної безпеки підприємства – це забезпечення нормального функціонування підприємства при можливо змінних зовнішніх умовах. Необхідно також підкреслити, що перший підхід розглядає економічну безпеку швидше як необхідну умову досягнення підприємством своєї мети, а другий – швидше як достатню умову.

Під нормальним ми розуміємо таке функціонування підприємства, яке в існуючих зовнішніх умовах забезпечує досягнення ним поставлених цілей оптимальним чином або достатньо близьким до нього. На нашу думку, дане визначення має ряд переваг, а саме:

- поняття загрози існує в той момент розвитку подій, поки загроза є загрозою, а не стала вже фактом збитку;
- є можливість кількісно визначити загрозу (із визначення, наприклад, як зміниться очікуваний розмір збитку, що певним чином говорить про близькість поняття загрози до іншого поняття – ризику [9]).

У результаті перед більшістю українських підприємств, особливо в сучасних важких умовах господарювання та в умовах євроінтеграції, стоїть проблема створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки, яка здатна забезпечити зниження рівня загроз діяльності підприємств від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів [10]. Поняття «забезпечення економічної безпеки» є більш конкретним, проте зміст залишається тим же. На нашу думку, це – комплекс заходів та способів підтримки господарюючого суб'єкта в такому стані, в якому він здатний стійко функціонувати, розвиваючись у розширеному масштабі, задовольняти реальні економічні потреби на рівні не нижче критичного рівня, забезпечувати економічну незалежність, протистояти існуючим та раптово виникаючим небезпекам та загрозам.

Важлива особливість заходів і засобів щодо забезпечення економічної безпеки полягає в тому, що в сукупності вони повинні створювати єдину цілеспрямовану систему. Системний підхід до її формування передбачає врахування всіх реальних умов, в яких знаходиться господарюючий суб'єкт як об'єкт економічної безпеки [7]. Щоб володіти необхідною цілеспрямованістю, система забезпечення економічної безпеки повинна мати чітко окреслені елементи, механізм їх роботи та схему

взаємодії. При її розробці слід спиратися на найважливіші теоретичні положення загальної теорії систем. Будь-яка система як відмежована безліч взаємопов'язаних елементів має свої якісні характеристики:

- множинність елементів;
- тісний діалектичний зв'язок елементів;
- сумісність елементів;
- присутність в системі саме таких елементів, які в сукупності дозволяють отримати нову системну якість, або, як прийнято називати в загальній теорії систем, емерджентні властивості, які не притаманні її елементам окремо, а виникають завдяки їх об'єднанню;
- внутрішню цілісність системи;
- відносну обмеженість сукупності елементів від інших систем.

Системний підхід до забезпечення економічної безпеки може служити теоретико-методологічною основою аналізу систем забезпечення економічної безпеки на різних рівнях господарювання [5].

Суть економічної безпеки з точки зору системного підходу полягає в тому, що кожен з її елементів існує і розвивається не ізольовано, а разом з іншими, і тому кожен елемент є вагомим при отриманні кінцевого результату.

Система економічної безпеки підприємства може бути представлена у вигляді щита, що захищає багаторівневу піраміду об'єктів економічної безпеки, фундаментом якої є матеріально-технічна база, персонал підприємства та його ресурсне забезпечення. Структурний склад капіталу підприємства формує його фінансовий стан, який характеризується певним рівнем ліквідності та фінансової стійкості, що, в свою чергу, визначається залежністю «обсяг виготовленої продукції – витрати – прибуток». Таким чином, піраміда являє собою певну архітектуру підприємства, всередині якої відбувається рух матеріальних та фінансових ресурсів, що, в свою чергу, може спричинити певні внутрішні загрози та пов'язані із ними ризики здійснення підприємницької діяльності.

На нашу думку, в умовах євроінтеграції система економічної безпеки підприємства повинна забезпечити захист від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, дестабілізуючих факторів та сприяти реалізації інтересів власників, працівників, партнерів підприємства та інших зацікавлених сторін.

Метою забезпечення економічної безпеки підприємства є мінімізація загроз розвитку бізнесу та забезпечення збереження майна підприємства.

Відповідно, в сучасних умовах господарювання та в умовах євроінтеграції система забезпечення економічної безпеки підприємства повинна вирішувати такі завдання:

- прогнозування та організація діяльності із попередження можливих загроз економічній безпеці підприємства, в тому числі і загроз, які виникають в умовах розширення ринків діяльності;
- виявлення, аналіз і оцінка наявних реальних загроз економічній безпеці підприємства, а також прийняття управлінських рішень щодо їх нівелювання;
- забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства в будь-який момент часу;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення конкурентоспроможності продукції;
- підбір достатнього рівня кваліфікації персоналу та оцінка ефективності його функціонування;

- захист інформаційного середовища, комерційної таємниці та досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи;

- забезпечення безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів;
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними намірами;
- вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень щодо стратегії і тактики економічної діяльності підприємства;
- організація системи контролю за ефективністю функціонування системи безпеки, вдосконалення її елементів.

Побудова системи економічної безпеки підприємства в умовах глобалізації ринку має здійснюватися на основі дотримання наступних принципів [6]: законності (вся діяльність підприємства повинна здійснюватися на законних підставах); прав та свобод особи (система повинна забезпечувати економічну та правову безпеку кожного працівника й власника підприємства); системності та комплексності (кожен елемент системи може бути розглянутий як джерело та загроза економічній безпеці); раціональності та економічної ефективності (витрати на організацію та функціонування системи безпеки не повинні перевищувати доходи бізнесу); ієрархічного підпорядкування (у економічній системі повинна бути вибудована чітка система повноважень і обов'язків кожного працівника, визначена ієрархічна система підпорядкування); безпосередності та безперервності (передбачає забезпечення постійної працездатності системи і поєднання превентивних та репресивних заходів забезпечення економічної безпеки).

В сучасних умовах господарювання здійснення практичних дій щодо забезпечення економічної безпеки підприємства повинно починатися із діагностики фактичного стану економічної безпеки підприємства. Діагностика – це сукупність досліджень для виявлення слабкої ланки в системі забезпечення економічної безпеки об'єкта, визначення проблем та пошук варіантів їх вирішення. Результатом діагностики повинен стати перелік запропонованих заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки в умовах постійного зростання ризиків діяльності підприємства та план дій із здійснення постійного моніторингу стану об'єкту. Далі необхідно буде оцінити ефективність запропонованих заходів та здійснити реалізацію найбільш оптимальних рішень із урахуванням їх швидкодії.

У зв'язку із тим, що на економічну безпеку підприємства впливає величезна кількість як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, на підприємстві повинен бути побудований механізм постійного контролю та відстеження за зміною цих факторів. Для ефективного управління економічною безпекою підприємства, крім безлічі факторів, необхідно враховувати і сучасні умови господарювання, зокрема:

- критичне зниження рентабельності та доходів підприємств, що сповільнює переорієнтацію та стабілізацію виробництва без підтримки зовнішніх інвестиційних джерел;
- появу нових конкурентів на ринку, що зумовлено розширенням ринків в умовах євроінтеграції;
- постійне зростання витрат виробництва, що зумовлено, головним чином, монополієм ціноутворенням в системі господарських зв'язків підприємств, забезпечення його матеріальними, енергетичними, комунікаційними та іншими ресурсами [5].

На нашу думку, в умовах євроінтеграції України з метою зменшення загроз діяльності вітчизняних підприємств, а також для ефективного управління економічною безпекою підприєм-

ства необхідно створити наступні підсистеми економічної безпеки підприємства:

- підсистему планування та прогнозування, яка дозволяє визначати цілі управління;

- інформаційну підсистему (фінансовий і управлінський облік), яка в будь-який момент забезпечує управління актуальною, повною і точною інформацією про стан керованого об'єкта і зовнішнього середовища, а також про тенденції їх зміни в майбутньому;

- аналітичну підсистему, тобто мати у своєму розпорядженні спеціалістів, інструментарій та методи діагностики;

- ефективну виконавчу підсистему (контроль), що дозволяє швидко і точно реалізувати керуючий вплив;

- підсистему зворотного зв'язку (прийняття управлінських рішень) для оцінки результату керуючого впливу на стан об'єкта управління та внесення коректив у разі виходу відхилення досягнутого стану системи від її бажаного стану за межі заданого інтервалу – інтервалу допустимих відхилень.

Висновки. Отже, в результаті досліджень ми дійшли висновку, що система забезпечення економічної безпеки, що подає своєчасні сигнали про можливі загрози, повинна бути не реактивною, а превентивною дією, що максимально запобігатиме можливій невизначеності та ризикам діяльності, а також забезпечуватиме стратегічний розвиток бізнесу, в тому числі в умовах євроінтеграційних процесів та розширення ринків збуту в цілому.

Література:

1. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / [Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко]. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
2. Ващекин Н.П. Безопасность предпринимательской деятельности / Н.П. Ващекин. – М. : Экономика, 2002. – 334 с.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України». – Відомості Верховної Ради України. – 2003 – № 39. – Ст. 351.
4. Козлова А. Экономическая безопасность как явление и понятие / А. Козлова // Власть. – 2009. – № 1. – С. 14–17.
5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія]. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
6. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность / Е.А. Олейников. – М., 2005.
7. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность / В. Сенчагов. – М., 2010.
8. Гончаренко Л.П. Экономическая и национальная безопасность / Л.П. Гончаренко. – М. : Экономика, 2007. – 543 с.
9. Лавренчук Е.Н. Риск-менеджмент и экономическая безопасность предприятия / Е.Н. Лавренчук // Российское предпринимательство. – 2010. – № 4. – С. 45–48.
10. Паламарчук О.І. Класифікація загроз економічної безпеки підприємств / О.І. Паламарчук // Зб. наук. праць Одеського держ. екон. ун-ту. – Одеса : ОДЕУ, 1999. – Вип. 3. – С. 63–68.

Иванкив О.Я. Сущность системы экономической безопасности предприятия в условиях евроинтеграции

Аннотация. В статье исследовано понятие системы экономической безопасности предприятия, проанализированы основные ее составляющие. Предложены пути уменьшения угроз экономической безопасности предприятий Украины в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность предприятия, риски, угрозы, евроинтеграция.

Ivankiv O.Y. The essence of the company economic security in terms of European integration

Summary. In the article the concept of an company economic security system was conducted, it was analyzed its main components. Ways of reducing the threat of company economic security of Ukraine in terms of European integration were offered.

Keywords: security, economic security, risks, threats, European integration.